

بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی (مطالعه موردی: گردشگران دریاچه شورابیل اردبیل)^۱

دکتر صادق صالحی*^۱، دکتر علی اصغر فیروز جانیان^۲، هادی عباسی کلان^۳

۱. دانشیار، گروه علوم اجتماعی، جامعه شناسی محیط زیست، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

۲. دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته پژوهش علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

چکیده

مقدمه: از جمله مخاطرات اساسی که بشر امروز با آن مواجه می باشد این است که تعادل محیط زیست در اثر رفتارهای نامناسب بشر بر هم خورده و این روند اگر ادامه یابد، بدون تردید حیات بشر را نابود خواهد کرد. عوامل مختلفی بر رفتارهای محیط زیستی انسان تاثیر دارد که سرمایه اجتماعی از جمله آنهاست. هدف از این پژوهش، بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی گردشگران دریاچه شورابیل (اردبیل) می باشد.

روش تحقیق: پژوهش حاضر، به روش پیمایش انجام شده است. جامعه آماری در این تحقیق، گردشگران دریاچه شورابیل می باشد و از نمونه گیری آسان استفاده شده است. برای گردآوری داده ها از پرسش نامه استفاده شده توسط چو و کانگ، صالحی استفاده شده است که روایی و پایایی آن مورد محاسبه قرار گرفته است. همچنین، به منظور فرضیات تحقیق از تکنیک معادلات ساختاری با استفاده از نرم افزار آموس نسخه ۲۲ استفاده شد.

یافته ها: نتایج نشان می دهند که سرمایه اجتماعی گردشگران بر رفتارهای محیط زیستی آنها نقش دارد. همچنین، سرمایه اجتماعی بر احساس تعلق به جامعه گردشگران نقش دارد، ولی سرمایه اجتماعی بر نگرش محیط زیستی تاثیر ندارد. از طرفی، احساس تعلق به جامعه بر نگرش محیط زیستی نقش دارد، اما احساس تعلق به جامعه بر رفتارهای محیط زیستی نقش ندارد. همچنین، نگرش محیط زیستی بر رفتارهای محیط زیستی تاثیر دارد.

نتیجه گیری: از یافته های این تحقیق می توان نتیجه گرفت که برای بهبود رفتار مردم نسبت به محیط زیست و همچنین توسعه رفتارهای محیط زیستی مسئولانه، باید سرمایه اجتماعی و به ویژه اعتماد در گردشگران و به طور کلی در جامعه، تقویت شود.

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۷/۱۸

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۳/۱۲

کلید واژه ها:

رفتارهای محیط زیستی،
سرمایه اجتماعی،
گردشگری، دریاچه شورابیل.

مقدمه

امروزه، گردشگری^۲ به عنوان یکی از بزرگ ترین و متنوع ترین صنایع دنیا مطرح است (تقوی و سلیمانی، ۱۳۸۸). از طرف دیگر، یکی از بزرگ ترین منابع ایجاد اشتغال و ثروت در جهان و موتور اقتصادی برای ملل توسعه یافته و در حال توسعه است. این اهمیت را می توان از تعداد بسیار زیاد گردشگرانی که در سراسر دنیا جابه جا می شوند و در آمدی اقتصادی هنگفتی که

^۱ مقاله حاضر برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی (مطالعه موردی: گردشگران دریاچه شورابیل اردبیل)» می باشد که در دانشگاه مازندران دفاع شده است.

* نویسنده مسوول: s.salehi@umz.ac.ir

برای جامعه مقصد وارد می کنند از یک طرف و در عین حال، پیامدهای اجتماعی، فرهنگی و محیط زیستی آن مورد توجه قرار داد. صنعت گردشگری ۹/۲ در صد از تولید ناخالص داخلی جهان را تشکیل می دهد؛ این رقم در سال ۲۰۱۰ معادل ۵ هزار و ۷۵۱ میلیارد دلار بوده است، بیش از ۲۰۰ میلیون شغل را در سراسر جهان پشتیبانی می کند که ۱۱/۷ درصد کل اشتغال را شامل می شود و نسبت به ۱۰ سال گذشته رشد نیم درصدی داشته است (انجمن جهانی مسافرت و جهانگردی، ۲۰۱۰). توسعه صنعت گردشگری دارای تبعات مثبت و منفی است. در حقیقت، برخی از صاحب نظران بر ابعاد مثبت این صنعت توجه دارند. به همین دلیل توسعه بی مانع آن را توصیه کرده اند. عده ای نیز بر ابعاد منفی آن تاکید دارند و معتقدند: تبعات سوء این صنعت بر تبعات مثبتش فزونی دارد و لذا باید از توسعه آن جلوگیری کرد (زاهدی، ۱۳۸۵).

گستره مشکلات محیط زیستی، امروزه نه تنها در سطح ملی بلکه در سطح محلی نیز، نمایان شده است. دریاچه شورابیل یکی از نادرترین دریاچه های طبیعی درون شهری ایران است که در محدوده شهر اردبیل واقع شده است. این دریاچه سالیان متمادی پذیرای پرندگان مهاجر مختلفی از جمله پلیکان، درنا، فلامینگو بوده و از سوی دیگر، همه ساله پذیرای گردشگران و بازدیدکنندگان زیادی برای دیدن این پرندگان در محیط طبیعی می باشد. اما عوامل متعددی از جمله ساخت و سازهای بی رویه در اطراف دریاچه، ورود پساب های فاضلاب انسانی، زباله ریزی گردشگران و بازدیدکنندگان در این دریاچه و ... ، باعث به وجود آمدن مسائل زیست محیطی، مثل مرگ ماهیان شده است (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۵). اگرچه در نگاه اول، به نظر می رسد که مشکلات مربوط به این دریاچه جنبه طبیعی و کالبدی دارند، اما همانند همه پدیده ها، این مسایل از جنبه انسانی برخوردار بوده و لذا ابعاد مختلف این پدیده از نظر و جنبه اجتماعی نیز حائز اهمیت می باشند. گردشگران می توانند از جمله افرادی باشند که هم در تخریب و هم حفظ محیط زیست این دریاچه، دخیل باشند. به عنوان مثال، گردشگران می توانند با رفتارهایی از قبیل ریختن زباله، ریختن مواد شوینده شیمیایی، ایجاد آتش در اطراف دریاچه و ... ، باعث تخریب محیط زیست این دریاچه و محیط اطراف آن شوند. در مقابل، این گردشگران می توانند با رفتارهایی از قبیل عدم تولید یا جلوگیری از تولید زباله و درست مصرف کردن، عدم شکار بی رویه آبزیان، مراقبت از آنها و خودداری از آلودگی منابع آبی و ... در حفاظت از این دریاچه، نقش ایفا نمایند. این تحقیق بر آن است تا تاثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی گردشگران را مورد بررسی قرار دهد.

محققان اجتماعی از جمله چو^۱ و کانگ^۲ (۲۰۱۶)، جونز^۳ (۲۰۱۰)، کریشنا^۴ (۲۰۰۹)، دولال^۵ (۲۰۰۸)، پرتی^۶ و وارد^۷ (۲۰۰۱)، محمدی (۱۳۹۳)، فتحی (۱۳۹۲)، صالحی و امامقلی (۱۳۹۱)، عقلی و همکاران (۱۳۸۸)، به بررسی رابطه انواع سرمایه ی اجتماعی، با رفتار های محیط زیستی پرداخته اند و معتقدند که بین سطوح مختلف سرمایه اجتماعی و رفتار زیست محیطی، رابطه وجود دارد اما وجود سرمایه اجتماعی صرف، شرط کافی برای بهبود ترجیحات زیست محیطی افراد و سیاست دولت ها نیست. زیرا نوع سرمایه اجتماعی و چگونگی نتایج آن، متفاوت است و تاثیر کلی آن، بر ترجیحات محیط زیستی افراد و سیاست دولت ها متفاوت است.

به نظر می رسد سرمایه اجتماعی دارای دو نوع پیامد مثبت و منفی می باشد. انتظار می رود پیامدهای مثبت سرمایه اجتماعی، باعث بوجود آمدن کنش ها و رفتارهای مثبت شود. در نتیجه این فرایند، رفتارهای زیست محیطی مسئولانه در قبال محیط زیست صورت گیرد. علاوه براین، سرمایه اجتماعی می تواند دارای پیامد منفی باشد و بر این اساس، انتظار می رود پیامدهای منفی سرمایه اجتماعی، باعث بوجود آمدن کنش ها و رفتارهای منفی شود و به تبع آن رفتارهای زیست محیطی

¹ Cho

² Kang

³ Jones

⁴ Krishna

⁵ Dulal

⁶ Pretty

⁷ Ward

غیر مسئولانه ای در قبال محیط زیست صورت گیرد (امامقلی، ۱۳۹۰). با توجه به مباحث مطرح شده، این سوال مطرح می شود که سرمایه اجتماعی گردشگران دریاچه شورابیل چه تاثیری بر رفتار زیست محیطی آنان دارد؟

پیشینه تجربی

محمدی (۱۳۹۳)، پژوهشی تحت عنوان "بررسی جامعه‌شناختی رابطه سرمایه اجتماعی با رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه در شهر اهواز" پرداخته است. روش تحقیق این پژوهش پیمایش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه بوده است. حجم نمونه پژوهش حاضر ۳۸۴ نفر از ساکنان شهر اهواز بوده، که از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای، انتخاب شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین سن، جنسیت و قومیت، با رفتارهای محیط زیستی مسئولانه، رابطه معنادار وجود دارد. نتایج حاصل از رگرسیون نشان می‌دهد که تنها دو متغیر سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی معنادار بوده‌اند که در مجموع ۷۰ درصد از تغییرات مربوط به رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه را، این دو متغیر تبیین می‌کند.

یزدانی و شمس (۱۳۹۵)، پژوهشی تحت عنوان "تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی روستاییان شهرستان مریوان" انجام داده‌اند. روش تحقیق این پژوهش پیمایش بوده است و از طریق نمونه‌گیری چند مرحله‌ای تصادفی و با حجم نمونه ۲۵۰ نفر از روستاییان شهرستان مریوان، مورد پژوهش قرار گرفته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که ۸۲/۸ درصد از روستاییان، رفتار محیط زیستی متوسطی را دارا هستند. تحلیل همبستگی بین ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی و رفتارهای محیط زیستی، نشانگر وجود رابطه مثبت و معنی‌دار، می‌باشد. تحلیل رگرسیون چندگانه گام به گام نیز نشان دهنده این است که چهار متغیر سطح تحصیلات، مشارکت اجتماعی، سن، و انسجام اجتماعی، ۳۷/۷ درصد واریانس سطح رفتارهای حفاظت محیط زیستی روستاییان را، تبیین می‌کند.

صالحی و امامقلی (۱۳۹۵)، پژوهشی تحت عنوان "نقش هنجارهای فردی و اجتماعی در شکل‌گیری رفتار حامی محیط‌زیست" انجام داده‌اند. این پژوهش در پی پاسخ به این سؤال است که هنجارها تا چه حد تسهیل‌کننده رفتار محیط‌زیستی هستند و تا چه حد می‌توانند شکاف بین نگرش و رفتار محیط‌زیستی را کاهش دهند؟ این پژوهش با استفاده از روش پیمایش در مناطق شهری مازندران صورت پذیرفته است. شیوه نمونه‌گیری این پژوهش، خوشه‌ای چند مرحله‌ای بوده و تعداد ۴۶۷ نفر به عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در جامعه مورد مطالعه هنجارهای فردی و جمعی از وضعیت مناسبی برخوردار نیستند. با این وجود این هنجارها علاوه بر این که بر رفتارهای محیط زیستی تأثیرگذار هستند می‌توانند به کاهش شکاف بین نگرش و رفتار محیط زیستی کمک کنند. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون نشان دهنده این است که هنجارهای جمعی بیشترین تأثیر را بر رفتار محیط زیستی دارد و پیش‌بینی‌کننده قوی‌تری نسبت به سایر متغیرها می‌باشد.

کلیزا^۱ و همکاران (۲۰۰۶)، پژوهشی تحت عنوان "گروه‌های زیست‌محیطی محلی و ایجاد سرمایه اجتماعی: شواهدی از ورمونت" انجام داده‌اند. این مطالعه بر روی چهار نوع اصلی گروه‌های محیط زیستی (حفاظت، آموزش، کیفیت محیط‌زیست و حفاظت از زمین) انجام شده است. در این پژوهش به منظور بررسی این که آیا گروه‌های محیط زیستی در ایجاد مشارکت‌های مدنی نقش دارند، پس از مصاحبه تلفنی با رهبران گروه‌ها، که منبع اصلی اطلاعات این پژوهش می‌باشند، هر گروه طبقه‌بندی شده و جمع‌آوری اطلاعات خاص در مورد هر گروه انجام شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از وجود رابطه معنادار بین گروه‌های محیط زیستی و ایجاد سرمایه اجتماعی دارد. طبق این یافته‌ها گروه‌های محیط زیستی مدرن و در حال پیشرفت، باعث افزایش سرمایه اجتماعی، خصوصاً در بعد مشارکت‌های مدنی می‌باشند.

^۱ Klyza

میلر^۱ و بويس^۲ (۲۰۰۸)، پژوهشی تحت عنوان "نقش سرمایه اجتماعی در پیش‌بینی و ترویج احساس مسئولیت برای مسائل زیست‌محیطی در جامعه محلی استرالیا" انجام داده‌اند. هدف از این پژوهش بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی در پیش‌بینی احساس مسئولیت مسائل محیط زیستی جامعه محلی استرالیا بوده است. روش تحقیق این پژوهش، پیمایش بوده و تعداد نمونه آن ۳۷۵ نفر می‌باشد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که انواع مختلف سرمایه اجتماعی امکان فهم و پیش‌بینی اقدامات پایدار را افزایش می‌دهد. عناصر سرمایه اجتماعی در کاهش و افزایش احساس مسئولیت در مسائل محیط زیستی جامعه محلی استرالیا دخیل بوده است.

دولال و همکاران (۲۰۱۱)، پژوهشی تحت عنوان "سرمایه اجتماعی و عملکرد محیط زیستی کشورها" انجام داده‌اند. این مقاله با استفاده از مجموعه داده‌های جدید از سنجش ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی تعداد زیادی از کشورها به تجزیه و تحلیل رابطه بین سرمایه اجتماعی و محیط‌زیست پرداخته است. در این پژوهش پنج شاخص توسعه اجتماعی (برابری جنسیتی، انسجام گروهی، اعتماد بین فردی، انجمن‌ها و فعالیت‌های مدنی) مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج تحقیق نشانگر این است که رابطه بین عملکرد محیط زیستی و شاخص توسعه اجتماعی، به طور متوسط، مثبت و معنی‌دار است. در بین پنج بعد شاخص توسعه اجتماعی، بعد جنس دارای بالاترین همبستگی می‌باشد.

ماسیاس^۳ و نیلسون^۴ (۲۰۱۱) پژوهشی تحت عنوان "سرمایه اجتماعی مبنایی برای نگرانی‌های محیط زیستی: شواهدی از شمال نیویارک" انجام داده‌اند. این پژوهش، بر اساس یک نظرسنجی تلفنی تصادفی از افراد بزرگسال در شهرهای مین، نیوهمپشایر و ورمونت، با تعداد نمونه ۱۲۰۰ نفر، و با استفاده از روش تحلیل رگرسیون حداقل مربعات، به بررسی نگرانی‌های محیط زیستی با ادبیات جامعه‌شناختی پرداخته است. هدف از این پژوهش بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی فردی در شکل‌گیری نگرش محیط زیستی بوده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ارتباطات بین افراد، نقش مهمی در تعیین نگرانی افراد برای محیط‌زیست ایفا می‌کند. علاوه بر این، از سه بعد اندازه‌گیری شده‌ی سرمایه اجتماعی، تعداد دیدار با دوستان در طول ماه گذشته، رابطه معنی‌دار منفی، با نگرانی‌های محیط زیستی دارد.

پارک^۵ و سون^۶ (۲۰۱۲)، پژوهشی تحت عنوان "بررسی تأثیرات هنجارهای اجتماعی در رفتارهای محیط زیستی فردی" انجام داده‌اند. هدف این پژوهش بررسی چگونگی تأثیر هنجارهای اجتماعی توصیفی و بازدارنده بر رفتارهای محیط زیستی می‌باشد. روش تحقیق این پژوهش پیمایش بوده و نمونه مورد مطالعه این پژوهش افراد بالای ۱۸ سال بوده و تعداد نمونه ۲۸۰ نفر می‌باشد. یافته‌های حاصل از تحلیل معادلات ساختاری نشان دهنده ۳ نکته است: اول اینکه هنجارهای محیط زیستی بازدارنده و توصیفی، تأثیر مثبتی بر هنجارهای شخصی محیط زیستی دارند. دوم هنجارهای محیط زیستی شخصی، نقش واسطه‌ای مهمی بازی می‌کند و بر رفتار محیط زیستی اثر مثبت دارد. سوم در روابط بین هنجارهای اجتماعی محیط زیستی و هنجارهای محیط زیستی شخصی، خود نظارتی، نقش تعدیل کننده بازی نمی‌کند. با این حال، خود نظارتی دارای اثر تعدیل قابل توجهی در روابط بین هنجارهای محیط زیستی شخصی و رفتار محیط زیستی دارد.

لیو^۷ و همکاران (۲۰۱۴)، پژوهشی تحت عنوان "نقش سرمایه اجتماعی در تشویق رفتارهای حامی محیط‌زیست ساکنان جوامع مبتنی بر اکوتوریسم" انجام داده‌اند. هدف از این پژوهش بررسی تأثیر همکاری بین ساکنان جامعه در بهبود سرمایه اجتماعی بوده است، و اینکه نقش سرمایه اجتماعی در تشویق رفتارهای حامی محیط‌زیست چگونه است. روش تحقیق این پژوهش سه مرحله‌ای بوده است. در مرحله اول، یک رویکرد کیفی برای درک معانی CBET^۸ به کار گرفته شد. در مرحله دوم، یک جلسه در روستاهای مقصد برای توجیه اهمیت موضوع برگزار شد. در مرحله سوم، بر اساس یافته‌های مطالعه کیفی، پرسشنامه تدوین گردید. نمونه مورد مطالعه این پژوهش شامل ۴۲۰ نفر از ساکنان دو مقصد گردشگری در چین می‌باشند.

¹ Miller

² Buys

³ Macias

⁴ Nelson

⁵ Park

⁶ Sohn

⁷ Liu

⁸ Community-based ecotourism

یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل مدل معادلات ساختاری نشان می‌دهد که منافع اقتصادی و اجتماعی تأثیر مستقیم بر رفتارهای حامی محیط‌زیست ساکنان دارد و سرمایه اجتماعی شناختی به جای سرمایه اجتماعی ساختاری، دارای تأثیر تا حدی واسطه در این رابطه است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که سطح بالایی از سرمایه اجتماعی، به ویژه از نوع شناختی، ابزاری در تشویق رفتارهای حامی محیط‌زیست ساکنان است.

کراسنی^۱ و همکاران (۲۰۱۵)، پژوهشی تحت عنوان "سنجش سرمایه اجتماعی در میان جوانان: برنامه‌های آموزشی محیط زیستی" انجام داده‌اند. در این پژوهش با استفاده از نظریات پاتنام، ویژگی‌های شناختی و ساختاری سرمایه اجتماعی در بین مورد ارزیابی قرار گرفته است. روش تحقیق این پژوهش از نوع آزمایش بوده که شرکت کنندگان در آن به دو گروه تقسیم شدند که به مدت ۵-۶ هفته در معرض آزمایش قرار گرفته بودند. به گروه مداخله آموزش محیط زیستی داده شد و گروه دیگر گروه کنترل بود. شرکت کنندگان در این پژوهش، جوانان ۱۴-۱۸ ساله بودند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی یک چارچوب برای برنامه آموزش محیط‌زیست ارائه می‌دهد بدین منظور جوانان از طریق برنامه‌های آموزش محیط زیستی، شرایطی را که مشارکت جمعی را قادر می‌سازد، ایجاد کنند.

چو و کانگ (۲۰۱۶)، مقاله‌ای تحت عنوان "قرار دادن رفتار به‌مثابه زمینه: بررسی خطوط تأثیرات سرمایه اجتماعی در رفتار محیط زیستی" انجام داده‌اند. در این مقاله، به ماهیت اجتماعی عمومی رفتارهای محیط زیستی پرداخته شده است. نمونه جامعه آماری این تحقیق شامل ۱۳۴۸ نفر از افراد می‌باشد که در طول رودخانه هان کره جنوبی ساکن می‌باشند. در این تحقیق، یک مدل تجربی جدیدی برای تجزیه و تحلیل اثر زمینه‌ای سرمایه اجتماعی با رفتارهای محیط زیستی طرح گردیده است. یافته‌ها مبتنی بر مدل معادلات ساختاری چندسطحی، نشان می‌دهد که ساختار سطح جامعه، پیش‌بینی قابل توجهی از تغییرات مکانی سرمایه اجتماعی در هر دو رفتار محیط زیستی خصوصی و عمومی است، درحالی‌که در سطح فردی، ساختار روابط جامعه دارای قدرت پیش‌بینی برای رفتار محیط زیستی خصوصی می‌باشد.

تحقیقات مختلفی، چه در خارج از کشور و چه در داخل کشور در حوزه‌ی شناخت رابطه رفتار زیست‌محیطی با سرمایه اجتماعی، انجام شده است که هر کدام از جنبه‌های مختلف، به این موضوع پرداخته‌اند. به این تحقیقات از دو جنبه می‌توان توجه کرد: الف- تحقیقاتی که به بررسی عوامل تأثیرگذار، بر رفتارهای زیست‌محیطی پرداخته‌اند. ب- تحقیقاتی که مشخصاً تأثیر سرمایه اجتماعی، یا بعدی از سرمایه اجتماعی را بر رفتارهای زیست‌محیطی، مورد بررسی قرار داده‌اند. پژوهش حاضر از سه جهت با پژوهش‌های قبلی متفاوت است: که ۱- پژوهش‌های انجام شده بخصوص در ایران، تحلیلی علی از سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست‌محیطی انجام ندادند و بیشتر از آزمون‌های آماری همچون همبستگی، جداول تقاطعی، آنووا و رگرسیون، به دنبال رابطه و تفاوت بین دو متغیر بوده‌اند، اما در این پژوهش به دنبال تحلیل علی از سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست‌محیطی از طریق تکنیک تحلیل معادلات ساختاری می‌باشیم. ۲- در پژوهش‌های مرور شده، افراد عادی و ساکنان مناطق، مورد مطالعه قرار گرفته‌اند اما در این پژوهش، گردشگران که مستقیم با طبیعت در ارتباط هستند، مورد مطالعه قرار می‌گیرد. ۳- از دیگر تفاوت‌های این پژوهش منطقه مورد مطالعه است که در استان اردبیل انجام خواهد شد و پژوهشی در باب این موضوع در منطقه انجام نشده است.

پیشینه نظری

پارادایم نوین محیط زیستی^۲

نظریات مختلفی در مورد نحوه رفتار مردم در رابطه با محیط زیست و این که رفتارهای محیط زیستی افراد تغییر می‌یابد، وجود دارد. پارادایم نوین محیط زیستی یکی از نظریه‌های محیط زیستی است، که برای نخستین بار توسط دانلپ و ون لیر مطرح شد. دانلپ و ون لیر در اواسط دهه ۱۹۷۰، تحت تأثیر پیراژه و اریخ (۱۹۷۰) که محور پارادایم اجتماعی غالب در آمریکا را ضد محیط زیست می‌دانستند و با درک این واقعیت که محیط زیست گرایان به موضوعاتی گسترده تر از محافظت زیست محیطی می‌پردازند، به این نتیجه رسیدند که به واسطه محیط زیست گرای، چالش‌هایی در دیدگاه‌های انسان، نسبت

^۱ Krasny

^۲ New environmental paradigm

به طبیعت و رابطه ی انسان با آن به وجود آمده است. مفهوم سازی آنها در مورد چیزی که پارادایم نوین محیط زیستی (NEP) می نامیدند، حول عقایدی درباره ی توانایی انسان در به هم ریختن تعادل طبیعت، وجود محدودیت هایی برای رشد جوامع انسانی، و حق انسان برای حکمرانی بر طبیعت، می چرخید. به اعتقاد آن ها، علی رغم چیرگی یک پارادایم اجتماعی ضد اکولوژیکی در جوامع غربی، در دهه ۸۰ افکاری ظهور کردند که پارادایم اجتماعی غالب جوامع غربی در ارتباط با " مستثنی بودن بشر " را به چالش کشیدند (دانلپ و ون لیر، ۱۹۷۸).

اگر چه مطالعات نشان دهنده ی تفاوت های در نمرات NEP بین اعضای جوامع محیط زیست و جمعیت عمومی تفاوت هایی را نشان داده اند، اما شواهدی از همبستگی مستقیم بین چنین اقداماتی از نگرانی کلی محیط زیستی و رفتار واقعی محیط زیستی نسبتا ضعیف است (اسکات و ویلیتس، ۱۹۹۴، کورز و همکاران ۲۰۰۷، مارکل ۲۰۱۳). ناکامی در پیدا کردن ارتباطات قوی و سازگار بین نگرانی های محیط زیستی و رفتارهای محیطی باعث شد که محققان به دنبال الگوهای پیچیده تر و دقیق تر رفتار نگرشی باشند که نگرش حامی محیط زیستی^۱ تامپسون^۲ و بارتون^۳ (۱۹۹۴) از این جمله تلاش ها می باشد. این رویکرد جدید، نشان دهنده ی انتقال به سمت یک سیستم اجتماعی جدید است که به عنوان نتیجه زوال محیط زیست ناشی از اقدامات انسان، لزوم تغییرات لازم در باورها، نگرش ها، ارزش ها و شیوه زندگی را شامل می شود (آمریگو و همکاران، ۲۰۰۷).

تامپسون و بارتون (۱۹۹۴) یک مقیاس را برای اندازه گیری نگرش هایی که مردم را به حفاظت از محیط زیست هدایت می کند، تدوین نمودند که شامل جنبه های مرتبط با ابعاد انسان-محوری، بوم گرایی^۴ و بی کفایتی زیست محیطی می باشد. با این حال، بررسی دقیق این مقیاس نشان می دهد که مواردی از ابعاد بوم گرایی به این جنبه متفاوت اشاره می کند که مزایای فیزیکی یا روانی برای فرد وجود دارد که فقط با بودن واقعی یا تفکر در مورد طبیعت، مطرح می شود. به عنوان مثال، "بازدید از طبیعت باعث کاهش استرس در من می شود." این موارد مربوط به اثرات احساسی مثبت ایجاد شده توسط تماس با طبیعت است.

بنابراین، هنگام بررسی مقیاسی که توسط این نویسندگان برای اندازه گیری بوم گرایی مورد سنجش قرار گرفته است، می توان دید که این ابعاد به دو دیدگاه متفاوت گرایش دارند: (الف) یک دیدگاه روان شناختی که ذهن انسان را در نظر می گیرد و در آن محیط به عنوان عنصری که سلامت جسمی و روحی فرد را تهیه می کند، محسوب می شود، و (ب) ابعاد، به ویژه فضایی که در آن محیط به طور ذاتی ارزیابی می شود و عناصر غیر انسانی طبیعت را در نظر دارد که در آثار شولتز^۵ (۲۰۰۰، ۲۰۰۱) و استرن^۶ و دیتز^۷ (۱۹۹۴) دیده می شود.

¹ Pro Environmental Attitudes

² Thompson

³ Barton

⁴ ecocentrism

⁵ Schultz

⁶ Stern

⁷ Dietz

سرمایه اجتماعی

محققان از رشته های متعددی، سرمایه اجتماعی را در سطوح مختلف تجزیه و تحلیل کرده و نشان داده اند: سرمایه اجتماعی به طور ذاتی یک دیدگاه نظری چند مرحله ای است (پیین، مور، گریفیس و آتری، ۲۰۱۱). سرمایه انباره ای است که از آن، زنجیره ای از منافع استخراج می گردد. به عبارتی دیگر، یک منبع کلی است که اجتماع، افراد و گروه های اجتماعی و نهایتاً کل جامعه از آن استفاده می کنند تا هدف های خود را تحقق بخشند. به نظر آلبرو اندیشه ای که در پس مفهوم سرمایه هست حتی در معنای مالی اولیه اش مفهومی ارزشی است که احتمالاً می تواند اساس ارزش های آینده باشد (مبارکی، ۱۳۸۳).

سرمایه اجتماعی شامل منابع مفید قابل دسترس برای کنش گران است که از طریق روابط اجتماعی آنها حاصل می گردد و به یک فرد یا گروه اجازه می دهد تا شبکه پایداری از روابط کم و بیش نهادینه شده آشنایی و شناخت متقابل را در اختیار داشته باشد (فیلد، ۱۳۸۵)؛ به عبارتی می توان گفت سرمایه اجتماعی نوعی ترتیبات اجتماعی ضروری است برای اینکه سایر سرمایه ها (مادی، طبیعی، انسانی) بتوانند بیرون از دنیای رایبسون کروژونه در عمل کارکرد خود را انجام دهند (بن فاین، ۱۳۸۵).

مفهوم سرمایه اجتماعی ریشه های متفاوتی دارد و تنوع کاربردهای اخیر آن حتی از این هم بیشتر است. از نظریه های توسعه تطبیقی تا نظریه های اقدام قومی، از مطالعات بهداشت و آموزش تا تشخیص محرومیت و طرد اجتماعی و از موضوعات بازسازی شهری تا اقتصاد گذار همگی موضوعاتی هستند که مفهوم سرمایه اجتماعی برای بررسی آن به کار برده شده است (تونکیس، ۱۳۷۸).

بانک جهانی می گوید که سرمایه اجتماعی یک دارایی برای حفاظت از محیط زیست است چرا که پتانسیل بسیج جوامع، تحریک سازمان برای توسعه و سهولت به اشتراک گذاری اطلاعات حیاتی را دارا است. (بانک جهانی، ۲۰۰۴).

با وجود مناقشه ها و بحث های بی پایانی که در مورد تعریف این مفهوم وجود دارد، این اجماع نظر ضمنی نیز بین اندیشمندان علوم اجتماعی وجود دارد که می توان سرمایه اجتماعی را به عنوان شبکه هایی از روابط اجتماعی در نظر گرفت که از طریق ارتباط ها و پیوندها با دیگران ایجاد می گردد و با هنجارهای بده بستان و اعتماد مشخص می شود (استون و هاگس، ۲۰۰۲ به نقل از علیوردی نیا و همکاران، ۱۳۸۷).

مفهوم سرمایه اجتماعی پیشینه طولانی ندارد. کاربرد این مفهوم به تدریج، از دهه ۹۰ به بعد در پایان نامه ها و مقاله ها آغاز شد. به ویژه در رشته های جامعه شناسی، اقتصاد، سیاست و آموزش با کارهای افرادی همچون کلمن^۱، پاتنام^۲، فوکویاما^۳ و بوردیو^۴ افزایش یافته است (وال و همکاران، ۱۹۹۸). اجماع فزاینده در این حوزه حاکی از این است که چهار شخصیت، (پیر بوردیو، جیمز کلمن، فرانسیس فوکویاما و رابرت پاتنام) سهم مهمی در شکل گیری مفهوم سرمایه اجتماعی داشته اند اما این مفهوم بیشتر تحت سلطه و مدیون کار رابرت پاتنام می باشد (امامقلی، ۱۳۹۰).

پاتنام در باب سرمایه اجتماعی در مقاله خود با نام فعال کردن دموکراسی (۱۹۹۳)، سرمایه اجتماعی را به عنوان بخش هایی از سازمان اجتماعی، همانند اعتماد، هنجارها و شبکه ها تعریف می کند که می توانند با تسهیل کنش های هماهنگ، کارآمدی جامعه را افزایش دهند (شجاعی باغینی و همکاران، ۱۳۸۷). در نظریه او سرمایه اجتماعی به شبکه های اجتماعی و روابط میان افراد اشاره دارد. برطبق نظریات پاتنام، مفاهیم اعتماد و بده بستان از روابط شبکه ای اجتماعی مان بر می خیزند و به این ترتیب امتیاز مدنی یا یک اجتماع سرشار از اعتماد را تولید می کنند که ساکنان آن نه فقط همدیگر را می شناسند بلکه به شکل فعالی در زندگی همدیگر نقش داشته و روابطی مفید و مملو از اعتماد را برقرار کرده اند. (پاتنام، ۲۰۰۰). پاتنام هنجارهای اجتماعی، اعتماد اجتماعی و شبکه های اجتماعی را به عنوان پارامترهای اصلی سرمایه اجتماعی شناسایی کرده و نشان می دهد که میان این عناصر ارتباطات بالقوه ای وجود دارد (جونز، ۲۰۰۹).

تاثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی

¹ Coleman

² Putnam

³ Fukuyama

⁴ Bourdieu

مشکلات محیط زیستی ناشی از مشکلات عمل جمعی هستند (استرن، ۲۰۰۰). از این منظر، برای حفاظت از محیط زیست نیاز به اقدام جمعی است. در حالی که تئوری- های محیط زیستی و دیدگاه سرمایه اجتماعی یک چارچوب نظری برای درک عمل جمعی فراهم می کنند، ویکفیلد^۱ و همکاران (۲۰۰۶) معتقدند که این دو دیدگاه، تمایل به ارتباط بین شرایط محلی محیط زیستی و زمینه اجتماعی محلی برای مشارکت مدنی دارند. علاوه بر این، تعاملات چهره به چهره با همسایگان ممکن است، به عنوان یک منبع ارزشمند، از طریق ارائه راهنمایی به یکدیگر، مشکلات محیط زیست محلی نقش داشته باشد (چو و کانگ، ۲۰۱۶). بنابراین، افراد با روابط همسایگی انسان گرایانه در معرض طیف وسیعی از دیدگاه های محیطی قرار می - گیرند که ممکن است عادت های گذشته، شیوه زندگی و یا کلیشه های آنها را به چالش بکشد (ماسیاس و نیلسون، ۲۰۱۱).

لوبل^۲ (۲۰۰۲) تاثیر تعامل در انواع گروه های مدنی (چیزی که او به نام سرمایه اجتماعی می نامد) را با فعالیت فعال محیط زیستی گزارش کرده است؛ هرچند که تأثیر گروه های مدنی بر تمایل به کمک مادی برای محیط زیست دیده نشده است. این مطالعه نشان می دهد: انگیزه فعالان محیط زیستی و نقش مرکزی آنان در روابط گسترده جامعه، تشویق مردم به پیوستن به گروه های محیط زیستی است. این یافته ها با نظریه وینستین^۳ (۱۹۸۷) که معتقد است: افرادی که دارای روابط اجتماعی و در گروه های مدنی مشارکت دارند، نسبت به افراد دیگر، بیشتر به گروه های محیط زیستی می پیوندند، مطابقت دارد.

هنجار اجتماعی از دیدگاه پاتنام نوعی کنترل اجتماعی است که رفتارهای مورد انتظار در یک جامعه را تعیین می کند (پاتنام، ۱۳۸۰). آیزن^۴ (۱۹۹۱)، بر تأثیر هنجارهای اجتماعی بر رفتار اذعان می کند و گروه های مرجع شاخص را در تایید یا عدم تایید یک رفتار مهم می داند. کولمن (۱۹۸۸) استدلال می کند که چنین فشارهایی از گروه های مرجع، در برخی از انواع ساختار اجتماعی که در آن هنجارهای اجتماعی بسیار برجسته هستند، حتی بیشتر نمایان می شود. تأثیر هنجارها بر رفتار می تواند باعث افزایش سطح آگاهی جامعه نسبت به کسانی که در جهت اقدامات مطلوب محیط زیستی قدم برمی دارند، منجر شود (مک کنزی مور، ۲۰۰۰). ویدرس^۵ و همکاران (۲۰۱۲) همچنین، نشان دادند که اقدامات محیطی زیستی (به عنوان مثال، فعالیت های داوطلبانه محیط زیستی و یا فعالیت های اجتماعی)، به طور مثبت با درک هنجارهای جامعه مرتبط است؛ به طوری که از طریق اعتقادات هنجاری، کسانی که مایل به انجام کار برای کمک به محیط زیست هستند با همسایگان خود در مورد مسائل محیط زیستی بحث و مشورت می کنند.

ماسیاس و ویلیامز^۶ (۲۰۱۴) دریافتند که اعتماد اجتماعی به طور مثبت با تمایل به فداکاری برای محیط زیست مرتبط است. به طور مشخص، سندرسکوف^۷ (۲۰۰۹) بیان می کند که کشورهایی دارای سطح بالای اعتماد اجتماعی هستند، تمایل دارند میزان مصرف مواد غذایی را به میزان متوسط برسانند و این مساله از این نظریه حمایت می کند که سرمایه اجتماعی در قالب سطوح بالای اعتماد، اقدامات جمعی را برای محیط زیست آسان می کند (پرتی، ۲۰۰۳؛ پرتی و وارد، ۲۰۰۱). در جوامعی که اعضای آن رفتارهای تعاونی و همکارانه انجام می دهند، چنین اعتماد عمومی موجب افزایش هنجارهای متقابل می شود که این نیز به نوبه خود منجر به پذیرش بیشتر ریسک ناشی از مشارکت در اقدامات محیط زیستی می شود.

ادبیات رفتار محیط زیستی، ماهیت سرمایه اجتماعی را در سطوح مختلف تجزیه و تحلیل می کند، اما پیوند علی آنها با فعالیت های محیط زیستی باید در ارتباط با ریشه های آنها در تعاملات فردی مورد بررسی قرار گیرد. در این تحقیق ویژگی های سرمایه اجتماعی، یعنی مشارکت، هنجارها و اعتماد اجتماعی، در سطح گردشگران مورد تحلیل قرار گرفته است. فرضیه اصلی این تحقیق این است که هرچه میزان سرمایه اجتماعی در میان گردشگران بالاتر باشد، احتمال بیشتری وجود دارد که گردشگران رفتارهای محیط زیستی مسئولانه تری داشته باشند.

¹ Wakefield

² Lubell

³ Winestin

⁴ Ajzen

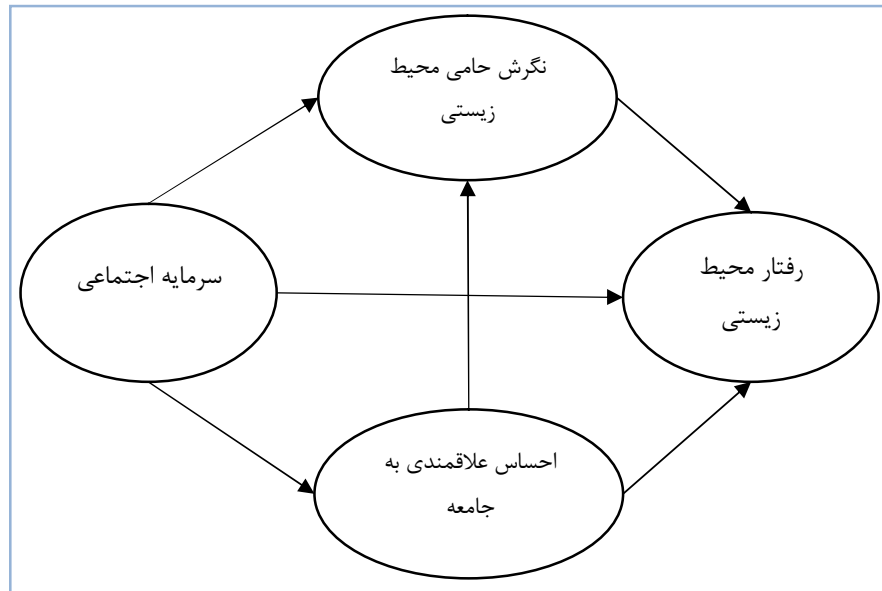
⁵ Videras

⁶ Williams

⁷ Sønderskov

مدل نظری تحقیق

با توجه به مبانی نظری و نیز نتایج تحقیقات پیشین، مدل نظری تحقیق حاضر ترسیم شده است.

شکل ۱: مدل نظری تحقیق

برگرفته از تحقیق حاضر

فرضیه های تحقیق

۱. به نظر می رسد: سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی گردشگران تاثیر دارد.
۲. به نظر می رسد: سرمایه اجتماعی بر نگرش محیط زیستی گردشگران تاثیر دارد.
۳. به نظر می رسد: سرمایه اجتماعی بر احساس علاقمندی به جامعه محلی گردشگران تاثیر دارد.
۴. به نظر می رسد: احساس علاقمندی به جامعه^۱ بر نگرش محیط زیستی گردشگران تاثیر دارد.
۵. به نظر می رسد: احساس علاقمندی به جامعه بر رفتارهای محیط زیستی گردشگران تاثیر دارد.
۶. به نظر می رسد: نگرش محیط زیستی بر رفتارهای محیط زیستی گردشگران تاثیر دارد.

روش شناسی تحقیق

تعریف مفاهیم

الف. رفتارهای محیط زیستی

از نظر تعریف مفهومی، رفتارهای محیط زیستی، مجموعه ای از کنش های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در یک طیف وسیع از احساسات، تمایلات و آمادگی های خاص برای رفتار نسبت به محیط زیست را شامل می شود (عقیلی و همکاران، ۱۳۸۸). برای سنجش متغیر رفتارهای محیط زیستی از ۶ گویه مولفه های مصرف بهینه گاز، برق، آب (بطور مثال، درجه حرارت وسایل گرمازا را برای صرفه جویی انرژی کم می کنیم.) و حفاظت از طبیعت (به طور مثال، در هنگام گردش و تفریح در طبیعت از رفتارهایی (قطع درختان، آتش زدن و ...) که می تواند به محیط زیست آسیب برساند، دوری می کنیم.)، با مقیاس ۵ گزینه ای (کاملاً مخالف = ۱ ، کاملاً موافق = ۵)، استفاده گردید.

ب. سرمایه اجتماعی

به لحاظ نظری برای سنجش متغیر سرمایه اجتماعی از نظریه رابرت پاتنام استفاده شده است. پاتنام سرمایه اجتماعی را ابعادی از سازمان های اجتماعی (مانند شبکه ها، هنجارها و اعتماد) می داند که هماهنگی و مشارکت را در جهت منافع متقابل تسهیل می کند (تاجبخش، ۱۳۸۴). در این پژوهش براساس تعریف پاتنام از سرمایه اجتماعی از سه بعد، برای عملیاتی کردن

^۱ Sense of community

این متغیر استفاده شده است. اولین بعد شبکه های مشارکت مدنی می باشد که پاتنام شبکه های اجتماعی را با دو نوع شبکه های اجتماعی رسمی و غیر رسمی تعریف می کند. دومین بعد هنجارها می باشد که هنجارها هنگامی به وجود می آیند که یک عمل تجلیات بیرونی مشابهی برای تعداد دیگری از افراد دارد. در نهایت، سومین بعد اعتماد می باشد. اعتماد عبارت است از تمایل فرد به قبول خطر در رفتار با دیگران. این تمایل مبتنی بر یک حسن اطمینان است که براساس آن، دیگران به گونه ای رفتار خواهند کرد (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳). برای سنجش متغیر سرمایه اجتماعی از ۹ گویه، با مقیاس ۵ گزینه ای (خیلی کم = ۱، خیلی زیاد = ۵)، استفاده گردید.

ج. نگرش حامی محیط زیستی

نگرش محیط زیستی مجموعه ای از احساسات، تمایلات، عقاید و قضاوت های یک فرد نسبت به یک پدیده یا رخداد محیط زیستی در زندگی است (امامقلی، ۱۳۹۰). در این تحقیق برای سنجش متغیر نگرش حامی محیط زیست از ۶ گویه با مولفه های بوم گرایی (بطور مثال، طبیعت باید به خاطر طبیعت حفظ شود.) و نگرش محوریت خودزیستی (بطور مثال، من به طبیعت برای شاد بودن و خوشحال بودن، نیاز دارم.)، با طیف ۵ گزینه ای (کاملاً مخالف = ۱، کاملاً موافق = ۵)، استفاده گردید.

د. احساس علاقمندی به جامعه

احساس علاقمندی به جامعه شامل احساس بودن در یک جامعه است (مک میلان و چاوایس، ۱۹۸۶). برای سنجش و اندازه گیری احساس علاقمندی به جامعه از ۳ گویه (بطور مثال، من خوشحال هستم که عضو این جامعه هستم.) استفاده شده است. این گویه ها با طیف ۵ مقیاسی (کاملاً مخالف = ۱، کاملاً موافق = ۵) سنجیده شده اند.

در این پژوهش از روش پیمایش استفاده شده است و با توجه به ماهیت و موضوع تحقیق، داده های مورد نیاز از طریق پرسش نامه جمع آوری شده است. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل گردشگران بالای ۱۸ سال می باشد که در خرداد تا مرداد ۱۳۹۶ از دریاچه شورابیل دیدن کرده اند. به دلیل نبود فهرستی از گردشگران بازدید کننده از دریاچه شورابیل، از بین انواع نمونه گیری غیر احتمالی، در این پژوهش از نمونه گیری آسان استفاده شده است و از این طریق تعداد ۱۹۰ نفر مورد بررسی قرار گرفته اند. برای سنجش پایایی سوالات از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردیده است که در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱: پایایی ابزار اندازه گیری

متغیر	تعداد سؤال (گویه)	آلفای کرونباخ
سرمایه اجتماعی	۹	۰/۷۹
رفتار محیط زیستی	۶	۰/۷۶
نگرش محیط زیستی	۶	۰/۶۱
احساس علاقمندی به جامعه	۳	۰/۸۱
پایایی کل	۲۴	۰/۷۱

منبع: یافته های تحقیق حاضر

در این پژوهش برای تعیین اعتبار از اعتبار صوری و همچنین، اعتبار عاملی استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده های این پژوهش از نرم افزار اس پی اس و آموس ۲۲ استفاده شده است.

یافته ها

الف. یافته های توصیفی

اطلاعات به دست آمده از متغیر محل اقامت پاسخ دهندگان نشان داد که محل اقامت حدود ۴۷ نفر از نمونه تحقیق (۲۵/۰ درصد) گردشگران تهران بوده است. با توجه به این که جمعیت تهران نسبت به استان های دیگر بالاترین جمعیت را شامل می شود، تهران بیشترین گردشگر نمونه تحقیق را به خود اختصاص داده است. در ادامه نتایج توزیع فراوانی آزمودنی ها نشان داد که بیشتر نمونه تحقیق (۵۱/۱ درصد) را مردان و الباقی (۴۸/۹ درصد) را زنان تشکیل می دهند. همچنین، یافته های تحقیق حاکی از این می - باشد که بیشترین در صد فراوانی (۳۷/۷) نمونه تحقیق مربوط به گروه سنی ۳۴ - ۲۵ سال می باشد.

علاوه بر این، نتایج تحقیق نشان داد که ۲۳/۷ درصد نمونه پژوهش ازدواج نکرده و ۷۵/۳ درصد متأهل هستند. نتایج به دست آمده از متغیر اشتغال نشان- می دهد که کمتر از نیمی (۴۶/۰) از نمونه تحقیق دارای اشتغال هستند. همچنین، بررسی متغیر سطح تحصیلات نشان می دهد که ۳۹/۸ درصد نمونه دارای مدرک تحصیلی دیپلم هستند که بیشتر آن ها (۳۹/۴ درصد)، ماهیانه یک تا دو میلیون تومان دارند.

همچنین، نتایج تحقیق نشان می دهد ۸۱/۶ درصد پاسخگویان دارای رفتار محیط زیستی مسئولانه می- باشند که این، نشان دهنده این مدعا است که گردشگران مورد مطالعه نسبت به مسایل محیط زیستی رفتار مناسبی دارند اما این یافته منکر کمبود امکانات از جمله کمبود سطل زباله و همچنین مناسب نبودن سطل زباله، نمی باشد. یافته های متغیر نگرش حامی محیط زیستی نشان دهنده ی این می باشد که بیش از نیمی (۹۶/۳) درصد از گردشگران دارای نگرش محیط زیستی بالا می باشند که با میانگین ۴/۸۵ از ۵ نشان دهنده نگرش بالای گردشگران نسبت به محیط زیست می- باشد. همچنین یافته های مربوط به متغیر احساس علاقمندی به جامعه نشان می دهد که ۸۷/۹ درصد پاسخگویان در سطح خیلی زیاد، احساس علاقمندی به جامعه را در خود می بینند.

از یافته های دیگر این تحقیق مربوط به متغیر سرمایه اجتماعی می باشد که در حدود ۵۹/۶ درصد پاسخگویان دارای سرمایه اجتماعی زیاد و خیلی زیاد می باشند. همچنین، از یافته های مهم این تحقیق می- توان به پایین بودن سطح اعتماد اشاره نمود که بیش ۷۹/۰ درصد پاسخگویان دارای اعتماد متوسط و پایین اعلام نموده اند.

ب. یافته های تحلیلی

برای آزمون فرضیات تحقیق از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. همان گونه که در جدول ۲ آمده است بین سرمایه اجتماعی، نگرش حامی محیط زیست، احساس به جامعه با رفتار محیط زیستی رابطه مثبت و مستقیمی وجود دارد.

جدول ۲: نتایج آزمون همبستگی

متغیر	میزان همبستگی	سطح معناداری
سرمایه اجتماعی	۰/۱۸۰	۰/۰۱۳
نگرش حامی محیط زیست	۰/۲۲۲	۰/۰۰۲
احساس علاقمندی به جامعه	۰/۱۸۳	۰/۰۱۲

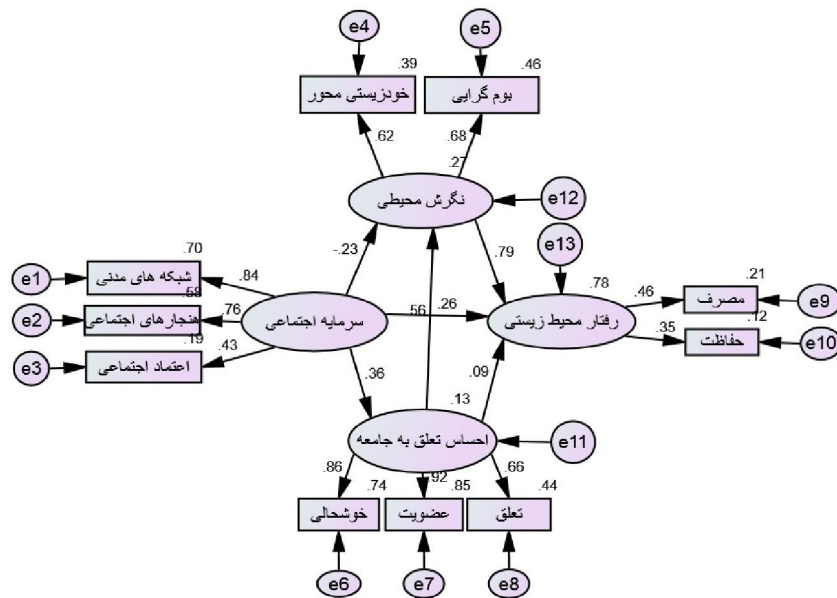
منبع: یافته های تحقیق حاضر

جدول ۲ نشان دهنده این مدعا است که بین سرمایه اجتماعی گردشگران و رفتارهای محیط زیستی رابطه مثبت و مستقیم معنادار وجود دارد؛ یعنی با افزایش سرمایه اجتماعی رفتارهای محیط زیستی نیز افزایش- می یابد. همچنین، یافته های این جدول نشان می دهد که نگرش های حامی محیط زیست گردشگران نیز در رفتارهای محیط زیستی تاثیر مثبت و مستقیم دارد؛ یعنی با افزایش در نگرش های حامی محیط زیستی گردشگران رفتارهای مسئولانه تری از خود نشان می- دهند. در نهایت، از یافته های دیگر این می باشد که احساس علاقمندی به جامعه گردشگران با رفتارهای محیط زیستی رابطه دارد. این مدعا حاکی از این می- باشد که گردشگرانی که احساس تعلق زیادی به جامعه خود دارند، رفتارهای محیط زیستی مسئولانه تری از خود نشان می دهند.

آزمون مدل ساختاری

برای آزمون مدل نظری تحقیق حاضر از نرم افزار آموس استفاده شده است. مدل سازی معادله ساختاری روشی برای آزمون مدل های نظری است که در آن خطاهای احتمالی هم در تحلیل مد نظر قرار می گیرد (فیروزجائیان و توکلی، ۱۳۹۴).

شکل ۲: مدل تاثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی

منبع: یافته های تحقیق حاضر

شکل ۲ بیانگر مدل تجربی تحقیق است. این مدل ساختاری تاثیر مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای تحقیق یعنی سرمایه اجتماعی، نگرش حامی محیط زیستی، احساس علاقمندی به جامعه، را بر متغیر رفتار محیط زیستی نشان می دهد. همان گونه که مدل نشان می دهد، ضریب تعیین متغیرهای حاضر در مدل (۰/۷۸) می باشد. این، به این معنی است که متغیرهای حاضر در مدل توانسته اند ۷۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند. طبق شکل ۲ بیشترین تاثیر مربوط به نگرش حامی محیط زیستی (Beta= ۰/۷۹) و بعد از آن سرمایه اجتماعی (Beta= ۰/۵۶) می باشد.

جدول ۳: شاخص های برازندگی مدل تحقیق

نام شاخص	مقدار	بازه قابل قبول	نتیجه
نسبت کای اسکوئر بر درجه آزادی ^۱	۱/۰۸۴	کمتر از ۳	قابل قبول
شاخص ریشه میانگین مربعات خطا ^۲	۰/۰۳۵	خوب: کمتر از ۰/۰۸ متوسط: ۰/۰۸ تا ۰/۱	خوب
شاخص برازش تطبیقی ^۳	۰/۹۸۷	بیشتر از ۰/۹۰	قابل قبول
شاخص نیکویی برازش ^۴	۰/۹۲۲	بیشتر از ۰/۹۰	قابل قبول
شاخص نیکویی برازش اصلاح شده ^۵	۰/۸۵۱	بیشتر از ۰/۸۰	قابل قبول

منبع: یافته های تحقیق حاضر

نتایج آماره های مدل ساختاری تحقیق نشان می دهد که تمام آماره ها در محدوده ی قابل قبول قرار دارند. این آماره ها نشان می دهند که مدل نظری تحقیق به وسیله داده های نمونه مورد حمایت قرار گرفته است.

1. Chi-Square/ Degrees of freedom
 2. Root Mean Square Error of Approximation
 3. Comparative Fit Index
 4. Goodness of Fit Index
 5. Adjusted Goodness of Fit Index

بحث و نتیجه گیری

همانطور که قبلا مطرح شد، هدف اصلی این تحقیق، شناخت تاثیر سرمایه اجتماعی گردشگران بر رفتارهای محیط زیستی می باشد. علاوه بر متغیرهای ذکر شده، نگرش حامی محیط زیست و احساس علاقمندی به جامعه نیز در این مطالعه مورد بررسی قرار گرفت. روش تحقیق در این پژوهش، روش پیمایش و حجم نمونه مورد مطالعه ۱۹۰ نفر از گردشگران دریاچه شورابیل بوده است که در تابستان ۱۳۹۶ از این دریاچه بازدید کردند. نتایج حاصل از نرم افزار آموس نشان داد که سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی گردشگران تاثیر مثبت و مستقیمی دارد. یعنی با افزایش سرمایه اجتماعی، رفتارهای محیط زیستی مسئولانه نیز در بین گردشگران افزایش می یابد. نتایج این تحقیق با تحقیق یزدانی و شمس (۱۳۹۵)، محمدی (۱۳۹۳)، صالحی و امامقلی (۱۳۹۱)، عقیلی و همکاران (۱۳۸۸)، که در داخل کشور انجام شده است و همچنین تحقیق چو و کانگ (۲۰۱۶)، لیو و همکاران (۲۰۱۴)، پارک و سون (۲۰۱۲)، ماسیاس و نیلسون (۲۰۱۱)، موریسون و همکاران (۲۰۱۱)، جونز (۲۰۱۰)، میلر و بویس (۲۰۰۸)، گرافتون و نولز (۲۰۰۴)، که در خارج از کشور انجام شده است، همخوانی دارد.

از نتایج دیگر این تحقیق می توان به تاثیر سرمایه اجتماعی گردشگران بر نگرش حامی محیط زیست اشاره کرد. یافته های نرم افزار آموس نشان داد که سرمایه اجتماعی بر نگرش محیط زیستی گردشگران تاثیر ندارد. نتایج این تحقیق با نتایج تحقیق صالحی و امامقلی (۱۳۹۵)، صالحی و امامقلی (۱۳۹۱)، که اذعان کردند سرمایه اجتماعی بر نگرش محیط زیستی تاثیر ندارد، هماهنگ است اما با نتایج تحقیق چو و کانگ (۲۰۱۶)، جونز و همکاران (۲۰۱۳)، اولی و همکاران (۲۰۰۱) که به تاثیر سرمایه اجتماعی بر نگرش محیط زیستی تاکید کرده اند، هماهنگ نیست. به عبارت دیگر نتایج این تحقیق با تحقیقات داخلی که انجام شده اند منطبق می باشد اما با تحقیقات خارجی منطبق نمی باشد. از دلایل این امر می توان به آموزش محیط زیستی پایین در ایران اشاره نمود که نگرش محیط زیستی در ارتباط با آموزش محیط زیستی شکل می گیرد. در پژوهش صالحی و امامقلی (۱۳۹۱) نیز به این امر اشاره شده است که با وجود ایجاد مراکز و برنامه ریزی هایی که در جهت افزایش دانش محیط زیستی شکل گرفته اند، اما تاثیری در افزایش دانش محیط زیستی افراد نداشته است.

از دیگر یافته های این تحقیق، می توان به این نکته اشاره کرد که احساس علاقمندی به جامعه بر نگرش حامی محیط زیست گردشگران تاثیر مثبت و مستقیمی دارد؛ یعنی با افزایش احساس تعلق به جامعه، نگرش حامی محیط زیستی نیز در بین گردشگران افزایش می یابد. نتایج این تحقیق با تحقیق چو و کانگ (۲۰۱۶)، رید و همکاران (۲۰۱۵)، لیو و همکاران (۲۰۱۴)، لالونه (۲۰۱۲) که عنوان کردند که احساس تعلق به جامعه باعث افزایش نگرش محیط زیستی می شود همخوانی دارد. بر این اساس می توان احساس علاقمندی به جامعه را به عنوان یکی از عوامل تاثیر گذار در ایجاد و تقویت نگرش محیط زیستی دانست.

یکی دیگر از نتایج این تحقیق نشان می دهد که نگرش محیط زیستی بر رفتارهای محیط زیستی گردشگران تاثیر مثبت و مستقیم دارد. نتایج تحقیق حاضر با تحقیق باید (۱۳۹۵)، پازوکی نژاد (۱۳۹۱)، امامقلی (۱۳۹۰)، کریمی (۱۳۸۹)، کریم زاده (۱۳۸۹) (از تحقیقات داخلی) و همچنین تحقیق چو و کانگ (۲۰۱۶)، صالحی (۲۰۱۰)، صالحی (۲۰۰۸) (از تحقیقات خارجی)، همخوانی دارد. یافته های این پژوهش نشان می دهد که با افزایش نگرش محیط زیستی رفتارهای محیط زیستی مسئولانه نیز افزایش می یابد.

بنابراین، با توجه به یافته های تحقیق حاضر و همچنین با استناد به نتایج یافته های پژوهش های مرور شده، می توان نتیجه گرفت: سرمایه اجتماعی در بهبود و تقویت رفتارهای محیط زیستی مسئولانه گردشگران نقش دارد. با توجه به این مهم می توان پیشنهاد داد: در جهت حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی، به سرمایه اجتماعی توجه بیشتری شود.

منابع:

- ازکیا مصطفی و غفاری غلامرضا (۱۳۸۰)، بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی شهر کاشان، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۷: ۳۱-۳.
- امامقلی، لقمان (۱۳۹۰)، بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای زیست محیطی (مطالعه موردی: استان کردستان)، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی صادق صالحی، دانشگاه مازندران.
- باید، آرزو (۱۳۹۳)، بررسی جامعه شناختی رفتار گردشگران (مطالعه موردی: گردشگران پارک جنگلی نور)، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی صادق صالحی، دانشگاه مازندران.
- پاتنام، رابرت (۱۳۸۰)، دموکراسی و سنت های مدنی، ترجمه محمد تقی لفرز، تهران: انتشارات روزنامه سلام.
- پازوکی نژاد، زهرا (۱۳۹۱)، دانشجویان و تغییرات جهانی آب و هوا (بررسی شناخت دانشجویان نسبت به تغییرات جهانی آب و هوا و عوامل اجتماعی موثر بر آن)، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی صادق صالحی، دانشگاه مازندران.
- تاجبخش، کیان. (۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازه.
- تقوی، مهدی و سلیمانی، علی (۱۳۸۸)، عوامل مؤثر بر رشد صنعت گردشگری ایران. پژوهشنامه اقتصادی، سال نهم، شماره سوم.
- تونکیس، فران (۱۳۸۷)، اعتماد، سرمایه اجتماعی و اقتصاد، مجموعه مقالات اعتماد و سرمایه اجتماعی، ترجمه محمد تقی دلفروز، انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تهران.
- خوش فر غلامرضا (۱۳۸۷)، تاثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی مطالعه موردی استان گلستان، رساله دکتری، به راهنما دکتر محمد حسین پناهی، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم اجتماعی.
- زاهدی، شمس السادات. (۱۳۸۵)، مبانی توریسم و اکوتوریسم، با تأکید بر محیط زیست، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- شجاعی باغینی، مهدی و همکاران (۱۳۸۷)، مبانی مفهومی سرمایه اجتماعی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- صالحی، صادق و امامقلی، لقمان (۱۳۹۵)، نقش هنجارهای فردی و اجتماعی در شکل گیری رفتار حامی محیط زیست، فصلنامه علمی - پژوهشی آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، ۴(۳)، ۱۲-۲۱.
- صالحی، صادق و امامقلی، لقمان (۱۳۹۱)، بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای زیست محیطی (مطالعه موردی: استان کردستان)، مجله جامعه شناسی ایران، دوره سیزدهم، شماره چهارم.
- عقیلی، سید محمود، خوشفر، غلامرضا و صادق صالحی (۱۳۸۸)، سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست محیطی مسئولانه در شمال ایران (مطالعه موردی: استان های گیلان، مازندران و گلستان)، مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی، شماره شانزدهم.
- علیوردی نیا، اکبر، شارع پور، محمود و مهدی ورمزیار (۱۳۸۷)، سرمایه اجتماعی خانواده و بزهکاری، زن در توسعه و سیاست، ۶(۲).
- فتحی، ضرغام (۱۳۹۲)، تحلیل رفتارهای زیست محیطی ساکنان شهر رشت با تاکید بر سبک زندگی روزمره، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمای حسن چاوشیان، رشته جامعه شناسی. دانشگاه گیلان.
- فیلد، جان (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی، ترجمه ی غلامرضا غفاری و حسین رضایی، تهران: انتشارات کوپر.
- فیروزجائیان، علی اصغر و توکلی، جواد، (۱۳۹۴)، تحلیل جامعه شناختی قانون گریزی در رانندگی با تاکید بر نظریه کنترل اجتماعی (مطالعه موردی: جوانان شهر نکا)، پژوهش های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، ۵(۱۳)، ۲۵-۴۰.
- مبارکی، محمد (۱۳۸۳) بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و جرم، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- محمدی، شعبان (۱۳۹۳)، بررسی جامعه شناختی رابطه سرمایه اجتماعی با رفتارهای زیست محیطی مسئولانه (مورد مطالعه: شهروندان ۱۵ سال و بالاتر شهر اهواز)، به راهنمایی عبدالرضا نواح، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- یزدانی، هیمن و شمس، علی (۱۳۹۵)، تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتار زیست محیطی روستاییان شهرستان مریوان، فصلنامه علمی - پژوهشی آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، ۴(۴)، ۸۶-۷۵.

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.

Amérigo, M., Aragonés, J. I., de Frutos, B., Sevillano, V., & Cortés, B. (2007). Underlying Dimensions of Ecocentric and Anthropocentric Environmental Beliefs. *The Spanish Journal of Psychology*, 10(1), 97-103.

Cho, S., & Kang, H. (2016). Putting Behavior Into Context Exploring the Contours of Social Capital Influences on Environmental Behavior. *Environment and Behavior*, 1-31.

Coleman, J. S. (1988). Social Capital in The Creation of Human Capital. *American*

Journal of Sociology, 94, 95-120.

Dulal, H. B., Foa, R., & Knowles, S. (2011). Social Capital and Cross-Country Environmental Performance. *The Journal of Environment & Development*, 20(2), 121-144.

Dunlap, R. E., & Van Liere, K. D. (1978). The New Environmental Paradigm: A Proposed Measuring Instrument and Preliminary Results. *Journal of Environmental Education*, 9, 10-19.

Grafton, R. Q., & Knowles, S. (2004). Social Capital and National Environmental Performance: a Cross-Sectional Analysis. *The Journal of Environment & Development*, 13(4), 336-370.

Jones, N. (2010). "Environmental Activation of Citizens in The Context of Policy Agenda Formation and The Influence of Social Capital". *The Social Science Journal*, 47(1), 121-136.

Klyza, C. M., Isham, J., & Savage, A. (2006). Local Environmental Groups and The Creation of Social Capital: Evidence from Vermont. *Society and Natural Resources*, 19(10), 905-919.

Krasny, M. E., Kalbacker, L., Stedman, R. C., & Russ, A. (2015). Measuring Social Capital Among Youth: Applications in Environmental Education. *Environmental Education Research*, 21(1), 1-23.

LaLone, M. B. (2012). Neighbors Helping Neighbors an Examination of The Social Capital Mobilization Process for Community Resilience to Environmental Disasters. *Journal of Applied Social Science*, 6(2), 209-237.

Liu, J., Qu, H., Huang, D., Chen, G., Yue, X., Zhao, X., & Liang, Z. (2014). The Role of Social Capital in Encouraging Residents' Pro-Environmental Behaviors in Community-Based Ecotourism. *Tourism Management*, 41, 190-201.

Lubell, M. (2002). Environmental Activism as Collective Action. *Environment and Behavior*, 34, 431-454.

Macias, T., & Nelson, E. (2011). A Social Capital Basis for Environmental Concern: Evidence from Northern New England. *Rural sociology*, 76(4), 562-581.

Macias, T., & Williams, K. (2014). Know your Neighbors, Save the Planet: Social Capital and The Widening Wedge of Pro-Environmental Outcomes. *Environment and Behavior*, 48, 391-420.

Markle, G. L. (2013). Pro-Environmental Behavior: Does it Matter How It's Measured? Development and Validation of The Pro-Environmental Behavior Scale (PEBS). *Human ecology*, 41(6), 905-914.

McKenzie-Mohr, D. (2000). Promoting Sustainable Behavior: An Introduction to Community-Based Social Marketing. *Journal of Social Issues*, 56, 543-554.

MacMillan, D., & Chavis, D. (1986). Sense of community: A Definition and Theory. *Journal of Community Psychology*, 14, 6-23.

Miller, E., & Buys, L. (2008). The Role of Social Capital in Predicting and Promoting 'Feelings of Responsibility' for Local Environmental Issues in an Australian Community. *Australasian Journal of Environmental Management*, 15(4), 231-240.

Morrison, M., Oczkowski, E., & Greig, J. (2011). The Primacy of Human Capital and Social Capital in Influencing Landholders' Participation in Programmes Designed to Improve Environmental Outcomes. *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 55(4), 560-578.

Olli, E., Grendstad, G., & Wollebaek, D. (2001). Correlates of Environmental Behaviors Bringing Back social Context. *Environment and behavior*, 33(2), 181-208.

Park, S. Y., & Sohn, S. H. (2012). Exploring the Normative Influences of Social Norms on Individual Environmental Behavior. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 22(2), 183-194.

Putnam, R. (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* New York, Simon & Schuster.

Putnam R.D (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* Princeton. N.J. Princeton university press.

Pretty, J. (2003). Social Capital and the Collective Management of Resources. *Science*, 302, 1912-1914.

Pretty, J., & Ward, H. (2001). Social Capital and The Environment. *World Development*, 29, 209-227.

Reed, C., Campbell, A., George, M., Leuenberger, D., & McCarty, J. (2015). Social Capital in Large-Scale Environmental Collaboration: The Case of The Platte River Recovery Implementation Program. *Water Policy*, 17(3), 472-483.

Salehi, Sadegh (2010) "*Pepole and The Environment: A Study of Environmental Attitudes and Behaviour in Iran*" LAP Lambert Academic Publishing.

- Schultz, P.W. (2001). The Structure of Environmental Concern: Concern for Self, Other People, and The Biosphere. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 327-339.
- Scott, D., & Willits, F. (1994). Environmental Attitudes and Behavior: A Pennsylvania Survey. *Environment and Behavior*, 26, 239-260.
- Sønderskov, K. M. (2009). Different Goods, Different Effects: Exploring the Effects of Generalized Social Trust in Large-N Collective Action. *Public Choice*, 140, 145-160.
- Stern, P. C. 2000. Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*. 56: 407-424.
- Stern, P.C., & Dietz, T. (1994). The Value Basis of Environmental Concern. *Journal of Social Issues*, 5, 65-84.
- Thompson, S.C.G., & Barton, M. (1994). Ecocentric and Anthropocentric Attitudes Toward the Environment. *Journal of Environmental Psychology*, 14, 149-157.
- Videras, J., Owen, A. L., Conover, E., & Wu, S. (2012). The Influence of Social Relationships on Pro-Environment Behaviors. *Journal of Environmental Economics and Management*, 63, 35-50.
- Wakefield, S. E., Elliott, S. J., Eyles, J. D., & Cole, D. C. (2006). Taking Environmental Action: The Role of Local Composition, Context, and Collective. *Environmental Management*, 37(1), 40-53.
- Wall, E., Ferrazzi, G., & Schryer, F. (1998). Getting the Goods on Social Capital. *Rural sociology*, 63(2), 300-322.
- World Bank (2004) Social Capital PovertyNet website, *The World Bank*, <http://www1.worldbank.org/>.